

Copertă: *Ionuț Ardeleanu-Paici*

Tehnoredactor: *Rodica Boacă*

Secretar de redacție: *Paulina Lămășanu*

Enayati Group

© 2019 Editura Paideia
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
București, România
tel.: 021.316.82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DOBRE, MIHAIL

Relațiile diplomatice româno-italiene în timpul Primului Război Mondial : 1914-1918 / Mihail Dobre. - București : Paideia, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-748-279-9

32

94

MIHAIL DOBRE

**Relațiile diplomatice
româno-italiene în timpul
Primului Război Mondial
1914-1918**

paideia

București, 2019

Cuprins

Introducere. <i>Începutul Primului Război Mondial și perspectivele relațiilor româno-italiene</i>	9
1. Obiective și mecanisme specifice de promovare a intereselor Italiei.....	10
2. Obiective și mecanisme specifice de promovare a intereselor României.....	13
3. Interferențe româno-italiene înainte și după 1900.....	15
4. Lumea s-a îndreptat spre război. Atentatul de la Sarajevo.....	27
Capitolul I. <i>Cooperarea româno-italiană în perioada neutralității 1914-1915</i>	33
1. Neutralitate, acorduri secrete și sincronia româno-italiană.....	34
a) Opțiunea pentru neutralitate și la Roma și la București. Reacția beligeranților.....	35
b) Acordurile secrete româno-italiene din perioada neutralității.....	44
2. Intrarea separată a Italiei în război și limitele sincroniei.....	53
Capitolul II. <i>Locul și rolul Italiei în determinarea intrării României în război 1915-1916</i>	61
1. Dialogul cu Roma în demersurile Bucureștiului de apropiere de Antanta.....	62

2. Obiectivele de război ale României și negocierea cu Antanta.....	70
3. În 1916, „Situția cere românilor să se alătore Antantei acum sau niciodată”	74
4. „Modelul italian” în definirea formulei în care România a aderat la Antanta.....	77
5. Intrarea României în alianță cu Italia prin aderarea la Antantă	83
6. Diplomația italiană despre semnificația intrării României în război	85
Capitolul III. <i>Percepția italiană privind dramatica participare a României la război, 1916-1917</i>	89
1. Contextul internațional al participării României la război	90
2. Problemele României în purtarea războiului și dialogul diplomatic româno-italian.....	92
a) Efortul diplomatic de susținere a angajamentului de război al României	93
b) Percepții române și italiene față de diversele încercări de pace separată	103
c) Interesele româno-italiene și inițiativa de pace a papei Benedict al XV-lea	107
3. Rusia și meandrele participării României la războiul mondial	116
Capitolul IV. <i>România și Italia în contextul evoluțiilor schimbătoare ale anului 1918</i>	121
1. Efectele asupra României ale politicii bolșevice de ieșire din război.....	124

2. Poziția aliaților din Antanta față de pacea separată a României cu Puterile Centrale	129
3. Relațiile României cu Italia/Antanta după pacea separată de la București și soarta schimbătoare a anului 1918.....	137
a) Reacția diplomatică a Antantei la activitatea guvernului Marghiloman.....	140
b) Sprijinul italian în 1918 pentru activitatea Legației române la Roma.....	147

În loc de încheiere. <i>Despre diplomație, diplomați și relațiile româno-italiene la o sută de ani de la desfășurarea Primului Război Mondial</i>	153
1. Învățămintele desprinse din dialogul diplomatic româno-italian în timpul războiului.....	154
2. Relația dintre diplomați și decidenții politici în contextul dialogului cu Italia	158
3. Gestionarea memoriei istorice la o sută de ani de la Primul Război Mondial.....	163
Anexe	167
Anexa 1 – Tratatul de la Viena între România și Austro-Ungaria – octombrie 1883.....	167
Anexa 2 – Accederea Germaniei și Italiei la tratatul româno-austro-ungar din 1883.....	170
Anexa 3 – Acordurile secrete româno-italiene din septembrie 1914 și ianuarie/februarie 1915.....	174
Anexa 4 – Rapoartele întâlnirilor primului ministru Ionel Brătianu cu ministrul Italiei la București, Carlo Fasciotti, 1914-1915	176

<i>Anexa 5</i> – Convenția politică între România și Antanta – 4/17 august 1916.....	189
<i>Anexa 6</i> – Convenția militară între România și Antanta – 4/17 august 1916.....	192
<i>Anexa 7</i> – Declarația de război a României la adresa Austro-Ungariei – 14/27 august 1916	198
<i>Anexa 8</i> – Scrisoarea și Protestul „Asociațiilor Politice și Patriotice Florentine” față de tratatul de pace de la București – 20 mai 1918.....	201
<i>Anexa 9</i> – Scrisoarea „Comitetului italian pentru români” despre organizarea unei manifestații de susținere pentru <i>Comitetul de Acțiune al Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina</i> – 15 august 1918	203
<i>Anexa 10</i> – Apelul „Cătră românii din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, aflători în Italia” – octombrie 1918.....	204
<i>Anexa 11</i> – Circulara Ministerului de Război al Italiei privind constituirea Legiunii române – 15 octombrie 1918.....	207
<i>Anexa 12</i> – Corespondență diplomatică română și italiană din timpul războiului (1914-1918)	209
<i>Bibliografie selectivă</i>	229
<i>Riassunto</i>	245
<i>Abstract</i>	250
<i>Résumé</i>	255
<i>Indice de persoane</i>	261

Introducere

Începutul Primului Război Mondial și perspectivele relațiilor româno-italiene

La început de secol XXI, când se comemorează Centenarul Primului Război Mondial, suntem obișnuiți să vedem relația cu Italia ca fiind extrem de apropiată, expresie a legăturilor între două națiuni surori, moștenitoare ale limbii, culturii și civilizației latine. În zilele noastre, simpla prezență pe teritoriul Italiei a unei consistente comunități de români pare a fi un fapt natural, nimic altceva decât consecința firească a relațiilor dintre cele două țări. La fel, rețeaua intensă și complexă de întâlniri la nivel guvernamental, inclusiv vizite la nivel de șef de stat sau de guvern, au devenit un lucru ce ține de naturațea faptului comun. Este evident că între România și Italia s-a creat în ultimele decenii o relație de parteneriat cu totul specială.

Totuși, nu a fost întotdeauna așa. Cu numai o sută de ani în urmă, în anii premergători Primului Război Mondial, relația nu era nici atât de caldă, nici nu era stimulată de contacte interumane semnificative, pentru simplul motiv că stilul de viață, mizele și interesele celor două țări nu aveau decât puține puncte de intersecție. Ne place să spunem, inclusiv în manualele de istorie, că avem o suprapunere temporală a proceselor de unificare națională în România și în Italia după mijlocul secolului al

XIX-lea și că înaintea Primului Război Mondial am făcut parte din aceeași alianță. Dar elementele similare s-au estompat aici, întrucât România avea un statut internațional cu date puternic diferite de acela al Italiei, după cum avea și o proiecție diferită a aspirațiilor sale în jocul politic internațional. Este însă interesant că tocmai Primul Război Mondial a fost prilejul pentru prima apropiere și cooperare bilaterală strânsă în vederea realizării unor obiective strategice din istoria relațiilor româno-italiene.

1. Obiective și mecanisme specifice de promovare a intereselor Italiei

Italia a realizat unitatea națională – numită *Risorgimento* – numai în secolul al XIX-lea, pe fondul deținerii unui statut independent în viața internațională de către mai multe entități statale din Peninsula. Rolul politic preponderent era jucat de regatul Piemontului (devenit din 1720 Regatul Sardiniei, după ocuparea insulei omonime), stat aflat deja în cercul select al marilor puteri europene, deși cel mai mic dintre acestea. Prin strategia Piemontului și în jurul acestui stat s-a derulat procesul de unificare, care a culminat cu proclamarea regatului Italiei, în 4 martie 1861¹. Era succesul politicii primului ministru Camillo Benso di Cavour, principalul sfetnic al primului rege italian Victor Emanuel al II-lea, care îmbinase forța cu diplomația,

1 Unificarea a însemnat, de fapt, mai mult lărgirea Piemontului, decât crearea unei entități statale noi, fapt ilustrat și de realitatea că primul rege al Italiei unificate și-a păstrat titulatura specifică succesiunii piemonteze, anume Victor Emanuel „al II-lea”. Vezi Giuliano Procacci, *Istoria italienilor*, Editura Politică, București, 1975, p. 352.

mizând pe sprijinul Franței lui Napoleon al III-lea în vederea eliberării teritoriilor din nordul Italiei, deținute până atunci de Imperiul austriac. Rămâneau în afara regatului doar Veneția, aflată în continuare în posesia Vienei, și deja minusculul stat papal, care însă deținea orașul Roma, adică locul simbolic pentru identitatea italiană, fiind protejat de o garnizoană franceză. După moartea neașteptată a lui Cavour (1861), unificarea italiană s-a completat prin obținerea Veneției, în 1866, în urma alierii Italiei cu Prusia în contextul războiului austriaco-prusac, care a decis stabilirea la Berlin a centrului de putere al viitorului stat german unificat (iar pe de altă parte, la reorganizarea monarhiei austriece, prin asocierea la guvernare a factorului politic ungar). În ceea ce privește a doua problemă, anume fixarea capitalei noului regat italian în Cetatea Eternă, aceasta nu a putut să își găsească o soluție decât în contextul războiului franco-prusac din vara anului 1870, când după înfrângerea lui Napoleon al III-lea Franța a decis retragerea garnizoanei care asigura protecția papei Pius al IX-lea. Prin urmare, acel război a avut – dincolo de consecințele politice și strategice cunoscute, legate de constituirea imperiului german și a unui nou echilibru de putere în Europa sub dominație germană – și un efect imediat asupra statului italian: armata regală a pătruns în Roma la 20 septembrie 1870, prin „breșa de la Porta Pia”², încheind procesul de unificare statală și, în consecință, punând capăt existenței statului papal, fapt care deschidea ceea ce s-a numit în relațiile internaționale „chestiunea romană”³. Istoricii mai vechi sau mai noi nu au conținut în a evidenția importanța aceluia moment:

2 Intrarea în oraș s-a făcut prin locul în care află Villa Bonaparte, reședința de altădată a Paolinei Bonaparte Borghese, (sora lui Napoleon I) și sediul actual al ambasadorului Franței pe lângă Sfântul Scaun.
 3 Procacci, *op.cit.*, pp. 377-379.

însuși Jean Batiste Duroselle, părintele studiului relațiilor internaționale, aprecia că „era fără îndoială cel mai important eveniment internațional de după 1815”⁴.

Unificarea italiană se realiza, deci, mai mult prin abilitate diplomatică decât prin forța armelor. În plan extern, noul regat italian avea tradițional relații bune cu Franța și Marea Britanie. Dacă raporturile cu Londra s-au menținut constant în date cordiale, nu la fel au stat lucrurile cu statul francez, producându-se treptat o răcire pe relația Roma-Paris, iar această situație a luat chiar forme tensionate către finalul secolului, în special pe teme care țineau de politica colonială. În paralel, s-au consolidat relațiile Italiei cu Germania, pe fundalul înțelegerii din 1866, dar Berlinul a încurajat și încălzirea raporturilor Romei cu Viena, deși partea italiană revendica în diverse forme un teritoriu deținut de monarhia austro-ungară (Tirolul de Sud sau în abordarea italiană Alto Adige). Când, în 1881, Franța a ocupat Tunisia, teritoriu aflat și în vizorul politicii coloniale italiene, Roma s-a îndreptat decisiv către imperiile centrale, iar participarea sa la constituirea Triplei Alianțe, prin semnarea tratatului de la Viena din 20 mai 1882, consfințea o nouă poziționare internațională a statului italian. Tratatul asigura o garanție reciprocă a statelor semnatare în cazul unei eventuale agresiuni din partea Franței, după cum și angajamentul unei neutralități binevoitoare în situația în care inițiativa unui război antifrancez ar fi aparținut unuia dintre cele trei state din Tripla Alianță⁵. Tratatul de la Viena preciza și faptul că alianța nu trebuia înțeleasă ca fiind

4 J.B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, P.U.F., Paris, 1967, p. 117.

5 Alfred Francis Pribram, *The Secret Treaties Of Austria-Hungary 1879-1914*, vol. I, Cambridge, Harvard University Press, London Humphrey Milford, Oxford University Press, 1920, pp. 64-68.

îndreptată și împotriva Marii Britanii, ceea ce corespundea, la acea dată, atât intereselor germane, cât și a celor italiene⁶.

În ochii conducerii de la Roma, pe această cale Italia ieșea de sub tutelă și înceta să mai fie o putere de mâna a doua⁷. Cu toate acestea, contenciosul teritorial dintre Roma și Viena își menținea actualitatea, condiționând, cu trecerea timpului, comportamentul clasei politice italiene. În plus, Italia devenea parte la un instrument imaginat de creatorul unificării germane, cancelarul Otto von Bismarck, în politica urmată de acesta după 1870 de menținere a Franței în izolare. Este însă de notat că Bismarck nu avea o părere tocmai bună despre aliatul italian, mărturisind în 1880 ambasadorului francez la Berlin: „Italia nu este un stat serios. Ea ar trebui să producă pictori, muzicieni, cântăreți și balerini, acesta este adevăratul său rol”⁸.

2. Obiective și mecanisme specifice de promovare a intereselor României

Spre deosebire de Italia, procesul de unificare națională la români a demarat înainte de obținerea independenței statale. Dar ca și în cazul Italiei, unificarea a presupus utilizarea situațiilor favorabile create în Europa în relațiile dintre marile puteri. O asemenea situație a fost oferită de Războiul Crimeii (1853-1856) și de tratatul de pace care a fost încheiat la Paris în urma

6 *Ibidem*, pp. 68-72.

7 Procacci, *op.cit.*, pp. 377-379.

8 Cf. Massimo de Leonardis, *La politica estera. Forze politiche e diplomazia di fronte alle cesure nella storia d'Italia*, în „Quaderni del Dipartimento di Scienze Politiche. Università Cattolica del Sacro Cuore”, nr. 2, 2011, p. 49.

acestui conflict, la 18/30 martie 1856⁹. Deciziile de la Paris privind consultarea populară în Principatele Române sub forma „adunărilor ad-hoc” pe tema organizării viitoare a acestora, apoi Convenția de la Paris din 7/19 august 1858, care a constituit actul constituțional pentru unificarea Moldovei cu Țara Românească, au fost rezultatul demersurilor întreprinse de forțele politice române pe lângă decidenții marilor puteri care se reuniau în „concertul european”, iar numai acestea puteau să negocieze cu puterea suzerană, adică Imperiul Otoman. Independența, însă, a presupus jertfa de sânge a națiunii române în cursul războiului din 1877-1878, când statul român s-a aliat cu Imperiul Rus împotriva Imperiului Otoman. Independența a fost consfințită de tratatul de la Berlin din 1/13 iulie 1878, când marile puteri au recunoscut, condiționat, noul statut internațional al României.

Tot la Berlin a fost, însă, adoptată o altă decizie, care s-a dovedit a fi plină de consecințe pentru comportamentul internațional al statului român, anume schimbul de teritorii generat de Rusia concretizat prin cedarea de către partea română către statul rus a celor trei județe pe care le deținea în Basarabia istorică – Cahul, Ismail și Bolgrad – care reveniseră la Moldova în urma tratatului de la Paris din 1856. De fapt, în articolul 19 al tratatului de la San Stefano, din 19 februarie/3 martie 1878, era prevăzută cedarea Dobrogei către Rusia, care nedorind să o anexeze, „își rezerva facultatea de a o schimba contra părții din Basarabia detașată prin tratatul din 1856”. Mai apoi, când întreaga problemă a reglementărilor de pace după războiul din 1877-1878 a fost discutată la Congresul de la Berlin, Rusia

9 În această lucrare vor fi folosite reperele cronologice specifice epocii, așa cum sunt înscrise în documentele utilizate. De regulă, în documentele române și rusești sunt indicate ambele stiluri, iar documentele italiene, germane și austro-ungare sunt datate potrivit stilului nou, conform calendarului gregorian. În România, trecerea la calendarul gregorian s-a făcut la 1 aprilie 1919.

a inclus în articolul 45 al tratatului de pace „retrocedarea” de către Principatul României a „porțiunii din teritoriul Basarabiei detașată de Rusia în urma tratatului de la Paris din 1856”¹⁰. În esență, Rusia, adică aliatul mai mare, nu a ezitat să solicite și să obțină revendicări teritoriale pe seama aliatului mai mic, adică România, recurgând la ceea ce în diplomația română era cunoscut sub numele de „procedeul Gorceakov”¹¹. Acest episod a avut urmări profunde în mentalul colectiv al clasei politice române, iar atitudinea progermană a celei mai mari părți a establishmentului politic de la București și-a avut originea tocmai în neîncrederea cu care era privită Rusia în societatea românească după vexațiunile produse de imperiul țarilor la finalul războiului purtat în comun contra Turciei în 1877-1878.

3. Interferențe româno-italiene înainte și după 1900

În procesul de recunoaștere a independenței statului român, care a urmat adoptării tratatului de la Berlin din 1878, s-au produs și primele interacțiuni diplomatice româno-italiene. Este adevărat că România preindependență deschisese o „agenție diplomatică” la Roma încă din 1873, primul reprezentant în capitala Italiei fiind cunoscutul om politic conservator Petre P. Carp¹², dar această formă de reprezentare se afla în afara limitelor

10 Cf. Pierre Albin, *Les Grands Traités politiques. Recueil des principaux textes diplomatiques depuis 1815 jusqu'à nos jours*, Librairie Felix Alcan, Paris, 1912, pp. 197 și 224.

11 Aleksandr Gorceakov (1798-1884) a fost ministru de Externe al Imperiului țarist între 1856-1882.

12 Dan Berindei, *Roma, în Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, 1859-1917, Editura Politică, București, 1967, pp. 242-243.

diplomației, așa cum aceasta era practică de statele europene ale timpului. De altfel, Turcia nega României dreptul de a avea reprezentanțe diplomatice în afara celei de la Constantinopol, după cum și dreptul de a încheia acorduri internaționale, ceea ce aducea impedimente în activitatea structurilor de reprezentare diplomatică înființate de statul român¹³. Reprezentarea diplomatică este, însă, atributul statelor independente¹⁴, astfel încât primul șef de misiune diplomatică a României în capitala Italiei a fost Nicolae Kretzulescu, acreditat în luna ianuarie 1880 în calitate de ministru plenipotențiar, șef al recent constituitei Legații a României la Roma, dar numai după recunoașterea independenței statului român de către Regatul Italiei, în luna decembrie 1879.

De altfel, reacția italiană a fost mult mai coerentă și, evident, pe linia practicii diplomatice încetățenite încă din secolul al XV-lea, de când misiunea diplomatică temporară și ocazională a făcut loc misiunii diplomatice permanente ca formă modernă de punere în practică a activității de politică externă a statelor¹⁵; iar aici, precursorii au fost tocmai italienii¹⁶. Or, la 5 decembrie 1879, primul ministru italian Benedetto Cairoli îl informa pe consulul general al Italiei la București, Francesco Saverio Fava, asupra deciziei privind recunoașterea statului român, după cum și despre decizia de acreditare a contelui Giuseppe Tornielli în

13 *Ibidem*, pp. 243 și 245.

14 Cf. Sir Ernest Satow, *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, ediția a 5-a, Longman, 1979, p. 3, diplomația înseamnă „aplicarea inteligenței și tactului la întreținerea relațiilor oficiale între guvernele statelor independente, extinse uneori și la relațiile lor cu state vasale; sau, și mai pe scurt, întreținerea afacerilor între state prin mijloace pașnice”.

15 Cf. Harold Nicolson, *Diplomacy*, Washington D.C., 1988, pp. 10-14.

16 *Idem*, *Arta diplomatică*, Editura Politică, București, 1966, pp. 22-40.

calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, acesta din urmă având sarcina de „a inaugura relațiile diplomatice dintre Italia și România în noua formă permisă de tratatul de la Berlin”¹⁷. Reținem de aici caracterul scrupulos al procedurii italiene de trecere de la reprezentarea consulară la misiunea diplomatică, tocmai datorită schimbării statutului internațional al României, întrucât atunci – ca de altfel și acum – reprezentarea consulară era și o formă neconvențională de diplomație bilaterală, facilitând în esență stabilirea de relații diplomatice formale¹⁸.

În interacțiunile diplomatice româno-italiene post-1879 pot fi identificate două linii de acțiune cu caracter particular. Prima s-a referit la asocierea Italiei la tratatul pe care România l-a încheiat în 30 octombrie 1883 cu Austro-Ungaria, în condițiile în care cel de-al treilea partener din Tripla Alianță, anume Germania, procedase în același fel încă de la momentul semnării, la Viena, a tratatului româno-austro-ungar. Ideea aderării și a Italiei la acest tratat – și a completării astfel a cadrului de cooperare politică și militară a Triplei Alianțe cu România – a apărut în contextul mai amplu al prelungirii alianței din 1883, dar și al unui proiect de „transformare” a Triplei Alianțe, care să însemne extinderea colaborării militare între aliați prin intermediul unor convenții militare și navale, proiect conceput de primul ministru italian Francesco Crispi¹⁹. După ce regele Carol I și împăratul Franz Josef căzuseră de acord să prelungească tratatul de alianță româno-

17 Telegrama nr. 275 din 5 decembrie 1879, Cairoli pentru Fava, în Rudolf Dinu, Ion Bulei (editori), *35 de ani de relații italo-române 1879-1914. Documente diplomatice italiene*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, pp. 51-52.

18 Cf. G.R. Berridge, *Diplomacy. Theory and Practice*, Palgrave, 2010, pp. 215-218.

19 Vezi Rudolf Dinu, *L'alleanza ideale: appunti per la storia delle relazioni italo-romene nell'ambito della Triplice Alleanza (1883-*